

Петро Одарченко
Українське Історичне Товариство
США

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(До 125-ліття з дня народження Михайла Грушевського
і 120-ліття з дня народження Лесі Українки)

Леся Українка завжди з глибокою пошаною ставилася до проф. Михайла Грушевського. Про це свідчать її листи до М. Грушевського, а також згадки про Грушевського в листах до інших осіб.

У листі до Івана Франка 3/16/ вересня 1901 року, написаному в Чернівцях, Леся Українка писала, що вона має намір приїхати до Львова 20 вересня і пробути у Львові до 23 вересня. І далі вона пише: «сподіваюсь, що Грушевський вже буде на той час».¹ Отже, Леся Українка очевидно хотіла зустрітися з проф. М. Грушевським.

Але ця зустріч не відбулася, до 20 вересня 1901 р. Леся Українка повідомила І. Франка, що вона до Львова не приїде і через три години їде на Україну.²

У листі до В. Гнатюка (4/17 листопада 1902 року) Леся Українка пише: «Прошу передати мою велику подяку проф. Грушевському за прислану книжку».³ Це речення цензура викреслила в радянському виданні листів Лесі Українки 1956 року.⁴ Але у радянському виданні листів Лесі Українки 1978 року це речення відновлене.⁵

У листі до Івана Франка (1/14 серпня 1903 р.) Леся Українка рішуче відкидає принцип «друзі наших ворогів — наші вороги». Леся висловлює здивування, що «високоосвічені і культурні люди наших часів можуть ще с в і д о м о признаватись до таких пережитків». І далі вона пише: «Адже я не вимагала від п. Грушевського і його приятелів,

¹ Ольга Косач-Кривинюк, *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*. За редакцією Петра Одарченка. Нью-Йорк. Українська Вільна Академія Наук у США. 1970, стор. 563.

² Там же, стор. 564.

³ Там же, стор. 641.

⁴ Леся Українка, *Твори в п'яти томах*. Том V. К. ДВХЛ. 1956, стор. 423.

⁵ Леся Українка, *Зібрання творів у 12 тт.* Том одинадцятий. К. 1978, стор. 372.

щоб вони конечне погодились з Павликом, коли хочуть бути в добрій згоді зо мною, то чого ж вони жадають, щоб я з ним посварилась задля доброго тривку з ними?... Тут тільки підношу той факт, що Павлик ніколи не брав мені за зле моїх зносин з його противниками..., і якби я, користаючи з запрошення, спинилась переїздом у пані Грушевської (чого не зробила тільки з огляду на меншу знайомість і на клопіт для її родини від пробування в домі чужої, хорої і «бродячої» людини), то з того не вийшло б жадної трагедії між мною і Павликом, я в тім абсолютно певна». ⁶ І далі Леся Українка пише, що вона вибирає собі «не друзів моїх друзів, а друзів моїх ідей». Цими словами Леся Українка ясно стверджує, що Михайло Грушевський був «другом її ідей». І ці дружні взаємини великої української поетеси з великим українським ученим не могли розбити прихильники Павлика. У Лесі Українки і в М. Грушевського була одна спільна ідея — ідея вільної незалежної України.

І ця спільність ідей особливо яскраво виявляється в листах Лесі Українки до Михайла Грушевського. Ці листи виявляють глибоку пошану Лесі Українки до великого українського вченого і патріота Михайла Грушевського.

Збереглося шість листів Лесі Українки до Михайла Грушевського. Ці листи надруковано в кн. О.П. Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчости». Два з цих листів надруковано в 10 томі творів Лесі Українки (Київ, 1965).

Але в радянських виданнях листів Лесі Українки — в київських виданнях 1956 р. (V том) та в XI і XII тт. 1978 і 1979 рр., листів Лесі Українки до М. Грушевського не надруковано. Брежнівська цензура не дозволила, бо ці томи мали тиражі в 100 000 примірників.

Проте раніше — в часи так званої відносної відлиги в 1960 році Лесині листи до М. Грушевського були надруковані обмеженим тиражем (3000 прим.) у збірнику *Леся Українка. Публікації, статті, дослідження. III* (Видавництво Академії Наук Української РСР. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка).

Тексти цих листів нічим не відрізняються від текстів, надрукованих у «Хронології» О.П. Косач-Кривинюк.

У першому листі (23.XII.1902 р.) Леся Українка дякує М. Грушевському за книжку і просить вибачення за те, що довго її затримала. В кінці листа Леся вітає з Різдвяними святами і просить передати «низенький уклін Вп. Пані Добродійці, а Колюнци “па”»!⁷

У другому листі (31.I.1908) Леся Українка звертає увагу на те, що в першій частині драматичної поеми «Кассандра», надрукованій у 1 кн. «Літературно-Наукового Вісника» за 1908 рік, трапилось багато друкар-

⁶ Ольга Косач-Кривинюк, *цит. праця*, стор. 709.

⁷ Там же, стор. 646.

ських помилок, і тому вона посилає список цих помилок і просить надрукувати цей список у 2 кн. журналу.⁸

Леся просить також прислати їй коректу 2-ої частини «Кассандри». К. Квітка у своїх спогадах про Леся Українку пише, що, пославши «Кассандру» до «Літературно-Наукового Вісника», Леся боялася, що знову критики нарікатимуть, чому письменниця знову обрала тему не з української історії. «Але, — каже К. Квітка, — надійшов лист проф. М. Грушевського з приводу «Кассандри», який, невважаючи на лаконізм, дуже втішив і підняв духа їй».⁹

Третій лист (1 лютого 1908 р.) також стосується тексту «Кассандри».¹⁰

Четвертий лист до М. Грушевського Леся Українка вислала з Єгипту 12 травня 1910 р. У цьому листі Леся Українка послала М. Грушевському свою драматичну поему «Руфін і Прісцилла». Леся просить проф. М. Грушевського прочитати цей твір і вказати «на промахи в ній щодо історії». У своєму листі Леся Українка пише: «Безмірно буду вдячна Вам за всяку поміч і пораду в сій справі. Ся драма дуже лежить мені на серці і хотілось би випустити її в світ без грубих промахів». Леся повідомляє, що вона «завтра» виїжджає з Єгипту до Києва. «Була б рада, — пише вона, — якби щасливий випадок поміг зустрітись там з Вами».¹¹

У п'ятому листі (28.X.1910) Леся пише, що тяжка хвороба не дала їй можливості відповісти досі на два листи М. Грушевського. У цьому листі, посланому з Кутаїсу, Леся пише: «І тепер чуюся слабо, ледве можу писати, тому коротко скажу: драму свою вже не прошу посилати мені назад, бо не знаю, коли могла б зайнятися нею — не маю здоров'я. Як можна друкувати так, як єсть, то прошу». Закінчується цей лист такими словами: «Взяти на себе обов'язок постійного критика тепер не можу. Дякую дуже за запитання. Як матиму силу, то при нагоді щось і в сім напрямку напишу, але виразно ще нічого не можу обіцяти. З найщирішою пошаною Леся Українка».¹²

В шостому листі, написаному 14 березня 1912 року, Леся просить Грушевського допомогти їй в справі одержання гонорару за надруковані в «Літературно-Науковому Віснику» вірші і драму, себто за драму «Руфін і Прісцилла» (ЛНВ, кн. X-XI, за 1911), за поему «Віла-посестра» (ЛНВ, кн. XII, 1911) та за поезію «Хвиля» (ЛНВ, кн. I, 1912).¹³

⁸ Там же, стор. 808.

⁹ Климент Квітка, *На роковини смерті Лесі*. Спогади про Леся Українку. В кн. Леся Українка, *Документи і матеріали. 1871-1970*. Київ. Архівне Управління при Раді міністрів Української РСР. В-во «Наукова Думка». 1971, стор. 310.

¹⁰ О. Косач-Кривинюк, *цит. праця*, стор. 809.

¹¹ Там же, стор. 839.

¹² Там же, стор. 840.

¹³ Там же, стор. 854.

На жаль, нам невідомі листи Михайла Грушевського до Лесі Українки. Якщо колись ці листи знайдуться і будуть опубліковані, то тоді ми зможемо повніше й докладніше ознайомитися з взаєминами славетного вченого і славетної поетеси.

Про прихильне й дружнє ставлення М. Грушевського до Лесі Українки і до її творів свідчить уже згаданий раніше в спогадах К. Квітки лист М. Грушевського до Лесі Українки, в якому він позитивно оцінив Лесину драматичну поему «Кассандра» і цим самим «дуже втішив» Лесю Українку і «підняв духа їй». Треба ще згадати такі факти: 26 травня 1911 року на засіданні Товариства прихильників української літератури в присутності М. Грушевського, Франка і М. Мочульського одноголосно обрано Лесю Українку членом цього Товариства.¹⁴

24 жовтня 1912 р. на засіданні цього ж Товариства в присутності М. Грушевського ухвалено запропонувати Лесі Українці видати ті її твори, які не ввійшли в збірку, видану Видавничою спілкою.¹⁵

Але найважливішим документом, який свідчить про те, що М. Грушевський високо оцінював твори Лесі Українки, є виступ Михайла Грушевського з промовою на жалобних зборах, присвячених пам'яті Лесі Українки після її смерті. Ця промова була надрукована в «Літературно-Науковому Віснику» 1913 року за жовтень-грудень.¹⁶

На початку своєї промови М. Грушевський сказав, що Україна впродовж одного року зазнала безмірно тяжких утрат: помер Михайло Коцюбинський «величний майстер нашої белетристики», а за ним Леся Українка, поетеса, що винесла нашу поезію «на висоти вселюдських символів, вічних проблем світового життя». Творчість Лесі Українки, підкреслив М. Грушевський, — була перервана, коли поетеса «підіймалася до верхів своїх».

Останні п'ять років творчості Лесі Українки М. Грушевський схарактеризував такими глибокозмістовними словами:

«... В останнє п'ятиліття починається цей величезний, нестримний поступ її, якийсь титанічний хід по велитенських уступах, не рушених ніякою людською ногою, де кожний крок, кожний твір означав нову стадію, відкривав перед очима громадянства нашого все нові перспективи мислі, все нові обрії образів. Глибоко національна в своїй основі, всім змістом своїм зв'язана нерозривно з життям свого народу, з переживаннями нашої людини в теперішню переломову добу, ця творчість переводила їх на ґрунт вічних вселюдських змагань, уясняла в їх світлі й зв'язувала з одвічними переживаннями людськості».¹⁷

¹⁴ Леся Українка, *Документи і матеріали. 1871–1970*. Архівне Управління при Раді міністрів Української РСР. К. В-во «Наукова Думка», стор. 211.

¹⁵ Там же, стор. 226.

¹⁶ М. Грушевський, «Пам'яті Лесі Українки. Вступне слово, сказане на засіданні Українського наукового товариства, присвяченим пам'яті Лесі Українки», *Літературно-науковий вісник*, жовтень-грудень, 1913, стор. 10-11.

¹⁷ Там же, стор. 10.

Ця блискуча характеристика творчості Лесі Українки, що її дав М. Грушевський, підкреслює почесне місце Лесі Українки в світовій культурі. в інших обставинах, ніж ми живемо, — зазначає М. Грушевський, — твори Лесі Українки «переходили б у вибрані круги світової інтелігенції, знаходили б тут тонких цінителів і адептів».¹⁸

Закінчуючи свою коротку, але глибоку й змістовну промову, Михайло Грушевський підкреслив, що для української літератури і те, що Леся Українка встигла дати, залишається «вічним даром, новою стадією розвою, історичним моментом в нашій культурнім, національнім поступі».¹⁹

У той час, коли деякі критики літературної творчості Лесі Українки через свою обмеженість не розуміли творів нашої поетеси з неукраїнською тематикою і, — як слушно зазначає М. Грушевський, — не встигали «йти за цим захоплюючим бурним потоком надхнення»; тоді як для пересічного читача «високий рівень ідей, на який вела творчість Покійної був незвичайний», — Михайло Грушевський розумів глибокий ідейний зміст драматичних поем Лесі Українки, їх зв'язок з пекучими проблемами сучасного українського життя, був захоплений високою художньою майстерністю творів великої поетеси, і тому він дав таку високу оцінку літературної творчості Лесі Українки, підкреслюючи її значення не тільки для української, а й для світової літератури.

¹⁸ Там же, стор. 11.

¹⁹ Там же.